

ВІВТОРОК, 25 СЕРПНЯ 2020, 15:39

☰ УСІ РОЗДІЛИ

ДОПОМОГТИ ПРОЕКТУ

історична правда ТЕКСТИ КОРСІВІНІКІВІСПІВНИЦЬІДІЛЖЕСТАТФІКІІНТЕРНАЦІОНАЛІНТЕРВ'Ю

СПЕЦПРОЕКТИ - МУЗЕЙ ГОЛЮДОМОР КАТИНЬ ВОЛИНЬ 1943 РЕФОРМАЦІЯ ШАЛОМ! КАНАДІАНА РЕВОЛЮЦІЯ 100 ГОЛОКОСТ ЗАЛА ПРЕСИ

Найдорожча Кулюня. Найбільше кохання Михайла Грушевського

"Являлась участницею антисоветской националистической повстанческой организации, подготовлявшей вооруженное восстание, свержение Советской власти и создание "Самостоятельного буржуазного националистического государства".

15 ЧЕРВНЯ 2017

"Про Катерину Грушевську писати й говорити нелегко", – відзначає кожний дослідник, марно намагаючись побороти свої емоції та почуття.

Її доля персоніфікує увесь трагізм винищення цвіту української нації. Світлий і ніжний образ "Професорівни", який постає з її знімків, листів, талановитих студій, буде повсякчас повертати нас до її життєпису.

"Викапаний Татусь"

"Викапаний Татусь", – так говорили про Катерину, Кулюню Грушевську. Мала б бути щасливою доля дівчинки, яка так схожа на батька.

Катерина Грушевська. Рік перший

Львів, 1901

Усі фото походять зі зборів Історико-меморіального музею Михайла Грушевського

Дитинство було яскравим, насиченим і щасливим.

"Зірка першої величини української науки" Катерина Грушевська не мала жодної офіційної освіти. Початкову й гімназійну забезпечила Мама – педагог і перекладач,

науковий інструментарій – Батько, найвидатніший український історик.

"Вчилася дома під керуванням батька й матері", – писала згодом у своїй автобіографії.

У 4 роки легко прочитала перші слова, складені на кубиках Татусем: "море" й "Русин" (за галицькою традицією – "Українець").

Одночасно вчила французьку, перші уроки якої давала донька Михайла Драгоманова – Аріадна.

Слухала лекції з української історії, які готував і читав її тато. Дарма вишукували конспекти цих викладів "для Кулюні", адже це був найкращий експромт професора Михайла Грушевського.

Трішки пізніше брала уроки малювання у Михайла Бойчука, а слухачем її перших музичних вправ був улюблений песик Рікі.

Катерина Грушевська на львівській віллі

Фото 1904

У 4 роки вперше відчула красу "аристократичної дами" Венеції, проходила щодня по 8 км та ще й "підсакувала" від задоволення. У вісім замилювалася унікальними пам'ятками Риму, видовищами Неаполя та Флоренції, впізнавала вже знайомі місця Венеції.

Відбула екзотичну екскурсію на Везувій, на гребінь кратера якого її підняли на плечах два провідники-"обідранці", які вперто нав'язували свої недешеві послуги.

Венеція. Собор Святого Марка

Стереофото 1904, з колекції родини Грушевських

Слухала розповіді батька про "возкресле з двотисячолітнього сну" античне місто, блукаючи вуличками Помпеїв.

Вчилася насолоджуватися красою руїн Колізею, гармонією "храму богів" – Пантеону. Найвеличніші храми й найбагатші галереї мистецтв залишалися в пам'яті маленької дівчинки та не раз приходили в снах, які згодом буде досліджувати вже доросла Кулюня.

5 Pompei: Il foro triangolare.

Помпеї

Стереофото 1904, з колекції родини Грушевських

На львівській віллі влаштовували бали на честь іменин Кулюні, а до дня народження бавили різними подарунками. Один з них – унікальний – портрет Катрусі, написаний Іваном Трушем до 3-х років, зберігся до наших днів.

"Українська Інфанта" – так називають портрет Катерини Грушевської, подарований батьками в її 3 роки

Худ. Іван Труш. Львів, 1903

"Кулюня в екстазі утіхи від Криворівні", – писав батько про відпочинок в мальовничому селі на Гуцульщині, а в цей час інший маляр, Михайло Жук, писав ще один портрет дівчинки на тлі полонини, який десятиліттями зберігався в музейних нетрях під назвою "Портрет невідомої дівчини".

Напевно, в 14 років Катерина, як колись її батько, вступила би до гімназії. Але розпочалася Велика війна, Татуся заарештували й відправили на заслання.

Слідом поїхала і Катруся з Мамою, занотувавши в своєму щоденнику: *"Якесь трохи величне бажання допомогти і боронити його пігнало нас в дорогу. [...] Ми їхали з радістю"*.

У 17–18 років, коли прийшов час сісти за університетську лавку, – вибухнула Українська революція.

Записалася на правничий і природничий факультет Українського народного, пізніше Українського державного університету.

Одну з перших своїх праць, опублікованих, як і батькові, в 18 років, гордо підписала: "Професорівна".

З 1919 по 1924 рік об'їздила з батьками усю Європу: Прага, Женева, Париж, Берлін, Відень, Баден.

Незважаючи на нелегкі еміграційні будні, з захопленням сприймала колорит кожного міста. Милувалася Женевським озером, вражалася особливим відношенням швейцарців до "плекання дітей" та характерною "женевською веселістю", що виплескувалася на вулиці, перетворюючи їх на фантастичний, казковий світ.

У Женеві записалася вільною слухачкою до тамтешнього університету. Студіюючи римське право, зауважила, що воно "благотворно впливає на мій організм". Чи не тому, що лекції збуджували дитячі спогади про пам'ятки старого республіканського Риму?

Рано подорослішала й помудрішала

Енергія й бажання Михайла Грушевського творити нові інституції та видавничі проекти змушувало "ганятися за дешевшою валютою", яка в Європі знецінилася в 15 000 разів проти 1914-го, а друк книжок здорожчав у 8 000 разів.

Тому Женева, Париж і Відень змінилися на маленький Баден. "Я за сей місяць не говорила ні слова до сторонньої людини (окрім перекупок, але се товариство не вистарчаюче)", – писала Катерина двоюрідній сестрі наприкінці 1922 року.

**Такою Катерину Грушевську можна було побачити на вулицях Праги,
Женеви, Парижа**

Фото 1919–1920

Рано подорослішала, й у свої 23 вже давала мудрі поради. "Не роби сего. Вже для самого того, щоб мати вільні руки на потім, вільні і чисті, бо в партійній роботі доводиться не раз і з саджою і з дьогтем возитися", – відраджувала від співпраці з Українською комуністичною партією двоюрідного брата Сергія Шамрая.

На еміграції навіть професору Грушевському пропонували не університетські виклади, а лекції на курсах Селянської спілки. То що вже говорити про Катерину.

Грушевський звернувся до пастора з Детройта Василя Кузіва знайти для доньки роботу в просвітніх організаціях США. І відразу на його "так" зітхнув: "ой, ні, що ж я без неї, вона перший помічник у всіх моїх справах".

Заповідаючи тому ж таки Кузіву подбати про доньку після своєї смерті, Михайло Грушевський писав, що в ній "зістанеться на землі моя краща частина".

Катерина захоплюється етнографією, соціологією, фольклористикою, первісною культурою. Видає свої перші ґрунтовні праці, а серед них: "З примітивної культури. Оповідання, казки і байки Африки і Америки".

"Витаємо Тебе, кохана наша маленька учена з твоєю науковою працею. Мені навіть тяжко уявити, як то та маленька Кулюнечка в такій рожевій рисованій суконочці... могла вже так скоро написати таку книжку, яку мені буде тяжко навіть прочитати і зрозуміти.

Дай Боже, щоби ти писала нам таких й подібних їм книжок дуже-дуже багато, на славу нашому народови, а на потіху Татусьові і Мамусі", – відгукувалася про перші дослідження Катерини її двоюрідна сестра Ольга Микласевич.

*

На Йордан у Бадені: Катерина та Марія Грушевські, Ольга Коссака (дружина Івана Коссака), Михайло Грушевський

Фотограф С. Бурко. 19 січня 1924

Проте дихати, жити й творити Грушевські могли лише на рідній землі. "Іншої України немає!", – відповіла Катерина за себе, за Батька і за всіх українців-безбатченків, які повернулися в Україну.

Катерині зорив високий науковий злет

"Моя донька і учениця".

"Мій батько і вчитель".

Ці слова часто зустрічаються в офіційних документах, листах, мемуарах 1920-х років.

Пліч-о-пліч із батьком Катерина розбудовує українську історичну науку ВУАН, тоді вона стала першою помічницею батька.

Очолює улюблені напрями українознавства: Кабінет примітивної культури, Культурно-історичну комісію, Комісію історичної пісенності.

Але для батька його донечка – талановитий самобутній дослідник – залишалася завжди "потішечкою", яку він вітав з 26-річчям словами:

"Найдорожча наша Кулюнечка, моя солодка потішечка! Сьогодні день твоїх уродин, правда? Я не поздоровив тебе наперед, але сьогодні святкую з усею природою. Поставив на честь твою букет з білих піоній, що цвіли коло веранди.

Слухаю дзвони на дзвіницях, тішусь пташкам і сонцю і кажу їм, що сьогодні уродини Кулюнці.

Найдорожченько, я часто думаю в сі дні, як я собі крутив голову в Бадені і потім, приїхавши до Київа – як тобі улекшить твою наукову путь і забезпечити можливе становище, і як ти зробила зайвими і непотрібними всі мої клопоти і замисли, так прегарно себе заявивши в сих роках і по лінії дослідчій і організаційній".

На київській садибі

Фото 1927

Корпус українських народних дум – неперевершений на сьогодні – лебедина пісня Катерини Грушевської.

Перший том вийшов у 1927 році, другий, що побачив світ 1931-го, майже повністю пішов під ніж. У першому томі було зібрано 13 текстів і 117 варіантів дум, у другому – 20 дум і 176 варіантів.

Пізніше, після арешту дослідниці, цей корпус назвуть "сочинением ярко националистического характера".

У 1969–1970 роках Омелян Прицак готував повне перевидання дум (репринт українською та переклад англійською) у великому проекті "Гарвардські серії українознавства". Цей задум реалізувати, на жаль, не вдалося.

Декілька проектів перевидань українських дум, зібраних Катериною Грушевською, побачили світ 1947-го в Парижі французькою (20 дум), та 30 із 33 у перекладі англійською як спільний проект Гарвардського університету та Канадського інституту українських студій (1979).

Окрім дум, Катерина Грушевська розробляє унікальні програми й сюжети – "Людський колектив як підвалина пам'яті", "Навколо дикунової душі", "До соціології старцівства", "На бічних стежках кобзарського епосу", "Про голе тіло як магічний засіб", "Про поділ господарства між чоловіком і жінкою".

Окремі напрями, зокрема вивчення народної снотлумачної практики, проводилися у співпраці з Королівським антропологічним інститутом Великобританії та Ірландії.

Катериною Грушевською була не лише укладена та опублікована "Програма збирання матеріалів до українського народного сонника" (1925), але й зібрані польові записи, зафіксовані під час експедицій.

Ці записи, які стосувалися, зокрема, снів про сходження на гору, літання, ходіння оголеним, споживання сирого м'яса, будівництво нової хати, були надіслані до Лондона й використані відомим британським дослідником Чарльзом Селіґменом.

Після 1938 року всі напрацювання Катерини Грушевської передані в спецфонди: модерні українознавчі студії закриті на довгі роки для дослідників.

З 1931 року не знаємо жодної світлини Катерини Грушевської

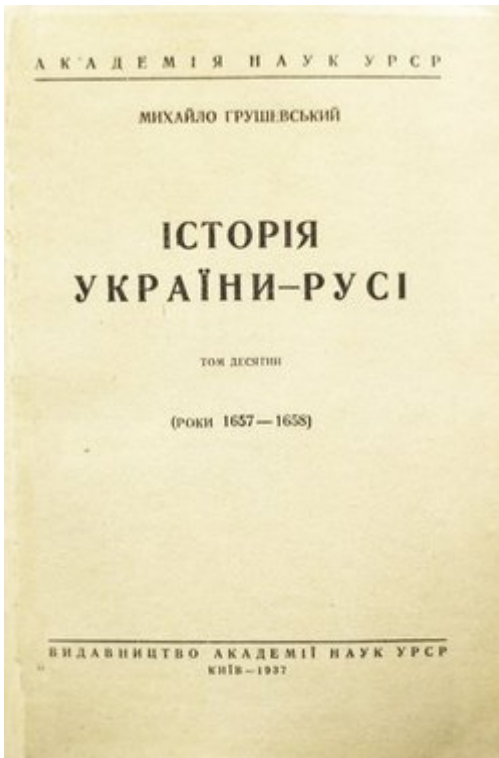
1931-го розпочалося "почесне заслання" Михайла Грушевського – вимушений від'їзд до Москви. Слідом, для "помочі академіку Грушевському", відряджена й Катерина.

Екслібрис Катерини Грушевської
Худ. Василь Стеценко. 1927

Допомагає у його наукових студіях, роботі в архівах.

А у листопаді 1934-го віддає хворому Татусеві кров, щоб врятувати його життя. Після смерті батька відклала всі свої наукові проекти й взялася за підготовку до друку останнього тому проекту його життя – "Історії України-Руси", що вийшов 1936 року, згодом – його "Історії української літератури".

Десятий том "Історії України-Руси" Михайла Грушевського, підготовлений до друку донькою

Але всі ці задуми обірвалися в ніч з 10 на 11 липня 1938 року. Катерину Грушевську заарештували за доносом колишнього викладача Ніжинського інституту народної освіти, а згодом Київського університету Костя Штепи.

Ще з 1928-го він прагнув до співпраці з Історичними установами, очолюваними Михайлом Грушевським, а також комісіями й кабінетами, якими вправно кермувала Катерина.

Насправді ж цей агент НКВД виконував відповідне доручення й шукав приводів навідуватися в київське помешкання Грушевських і навіть відвідував їх у Москві.

Він уперто втирався в довіру Грушевського та його доньки. Агент і провокатор Кость Штепа не приховував, що збирав "компромат" на Катерину шляхом відвертих розмов.

1938-го Катерина опинилась в тій самій Лук'янівці, куди 24 роки тому засадили її Татуся.

15–16 квітня 1939-го Військовий трибунал Київського особливого військового округу засудив її до 8 років позбавлення волі.

Підстави вироку писалися за відпрацьованим сценарієм:

"Являлась участницею антисоветской националистической повстанческой организации, подготавливавшей вооруженное восстание, свержение Советской власти и создание "Самостоятельного буржуазного националистического государства". По заданию этой организации была связана с украинскими закордонными антисоветскими формированиями".

У своєму останньому слові Катерина наголосила:

"Ні до якої антисоветської організації я не входила і ніяким шпигунством не займалася. За допомогою свого батька я проводила наукову роботу по вивченню давньої історії. [...] прошу суд потурбуватися про збереження наукових праць мого батька".

"Так я страшно тужу за Тобою, так несказанно скучаю"

"Забрали її в літній сукні, навіть без пальто! Катрусі від дня арешту не бачила. Як це я проживу без неї стільки років... а я розлучалася з нею лише один раз за все життя, та й то на один місяць...", – писала Марія Сильвестрівна до приятелів чоловіка. Під час тої розлуки Катерині виповнилося 27 років.

Останнє десятиліття матері було сповнене лише одним – дочекатися Катерину. Вона повсякчас сиділа на балконі й на запитання "Що виглядає?" відповідала: "А я приглядаюся, може Кулюня йде".

Із цього будинку Грушевських на Паньківській, 9 в ніч з 10 на 11 липня 1938 р. Катерина пішла назавжди

Фото 1927

Листи до Катерини на Колиму мусила писати російською. А рідною мовою проривалося: "пташиночко моя далека", "моя найдорожша, моя єдина".

Посилала доньці перефарбовані з білого на чорне панчохи, свої теплі речі, улюблену каву.

П'ять листів, відправлених матір'ю до Магадану – першої точки на довгому жорстокому табірному шляху Катерини Грушевської, повернулися до Києва з позначками: "Адресат не явився", "Адресат выбыл".

Катерину на той час перевезли до найстрашнішого жіночого табору – "Ельґен" (з якутської – "мертвий"). І ми вже ніколи не дізнаємося, які ж сни снилися їй у цьому далекому, холодному, мертвому місті.

Київ, 25/IV 1940.

Моя найдороща, моя єдиная!

Получила твоего телеграмму и очень обрадовалась! А то я сильно беспокоилась т.к. долго не было от Тебя известий, больше месяца. Очень рада, что Ты получила и остальную сумму (180р.), но ни как не понимаю почему я не должна больше присылать Тебе денег? Ты мне непременно напиши или ответь телеграммой. Торе мое в том, что я ни как не присылю Тебе, моя найдороща, посылки: все еще на почте не принимают, даже и в Красноярске. Мария Алев. но...

Один із п'яти листів Марії Грушевської до Катерини, які повернулися з Магадану

25 квітня 1940

"І день і ніч я в безнастаннім страху і журбі..." – писала Мати у своїх листах до всіх, хто міг вплинути на її долю.

Писала до Президії Верховної Ради СРСР та УРСР, прокурорів і навіть Сталіна. Зверталася до депутатів посприяти в помилуванні доньки. До справи перегляду Катерининої справи долучився друг Грушевських – академік Кирило Студинський зі Львова, депутат Верховної Ради СРСР.

І от у липні 1940-го, після майже року таборів, Катерину конвоювали через Владивосток до Москви. Далі до Києва. Тут вона пробула з грудня 1940-го до березня 1941-го. І знову відправили до Москви.

У такому вигляді дійшла до наших днів остання світлина Матері з Донькою

Фото 1929–1930

"У квітні, на Вербну Неділю, одержала листа власноручного від Кулюні з Москви, де вона в досить надійних тонах пише мені, що діло її переглядається! Я писала їй, пересилала гроші, і так було до червня 1941 року.

Останнього листа від неї я одержала 20 червня, себто два дні перед війною!... Просить не горювати, берегти здоров'я і бути "доброї гадки". Сі останні слова підтримують мою гірку надію..."

Ту "гірку надію" вбила війна.

Як стало відомо вже в кінці 1950-х, Катерина Грушевська померла в Новосибірську 30 березня 1943-го. Незважаючи на спроби істориків з'ясувати ці обставини через російські архіви, – документів про її останній слід на землі на сьогодні не виявлено.

Батько порівнював свою Кулюню з міфічним Мідасом, з дотиком руки якого все перетворювалося на золото. Як могла піднятися рука, щоб знищити цей унікальний таланти.

І як посміла?

І чому?

Тому, що